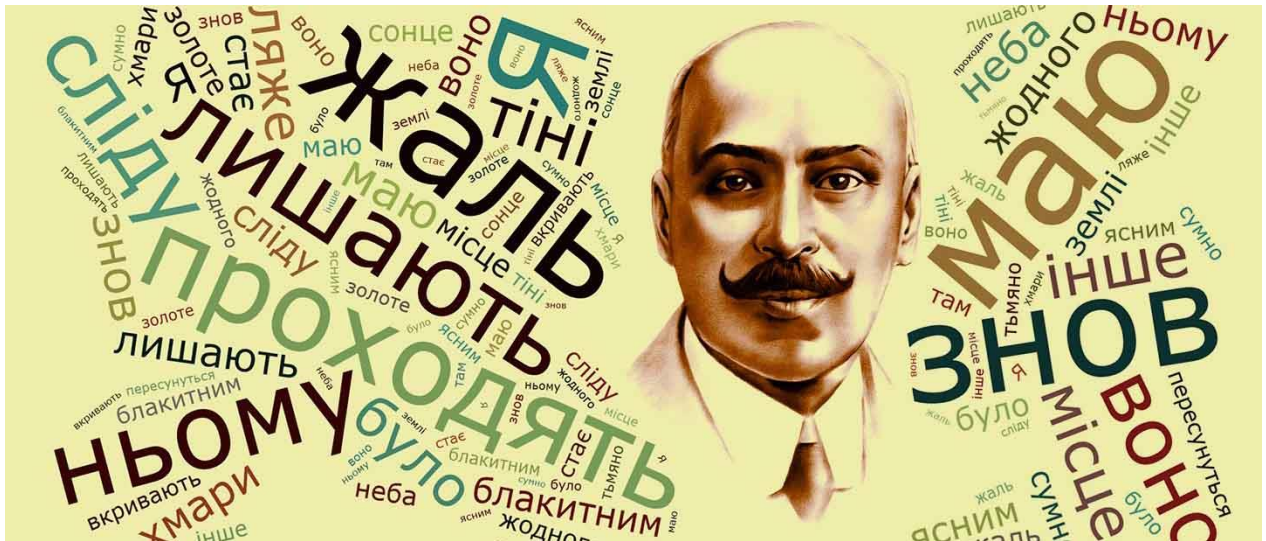

Тема заняття: Михайло Коцюбинський.
Життя і творчість, гуманізм світогляду письменника

Цілі заняття: ознайомити учнів з основними подіями життєвого і творчого шляху М.Коцюбинського, особливостями світогляду митця; підготувати до сприйняття літературних творів, написаних в імпресіоністичній манері; розвивати мислення учнів, увагу, пам'ять, розширювати й уточнювати словниковий запас; виховувати естетичні смаки, любов до літератури, повагу до визначних діячів національної культури.

Інструкція до заняття:

- *Ознайомитися з темою та цілями заняття.*
- *Уважно опрацювати теоретичний матеріал.*
- *Запам'ятати або повторити теоретико-літературні поняття, вміщені у глосарії.*
- *Ознайомитися з комп'ютерною презентацією до заняття, прослухати аудіозаписи, переглянути відео про новелу М.Коцюбинського „Цвіт яблуні”.*
- *За бажанням ознайомитися з цікавими фактами про письменника та історією його кохання.*
- *Виконати практичні завдання за вивченим матеріалом.*

План заняття

1. Життя і творчість, гуманізм світогляду.
2. Еволюція художньої свідомості: від просвітницьких орієнтацій і реалізму до модернізму .
3. Імпресіонізм як творчий метод письменника.

Михайло Жук. Портрет М. Коцюбинського (1907)

*Сонце! Я тобі вдячний. Ти
сієш у мою душу
золотий засів — хто знає, що
вийдез того насіння?
Може, вогні?
Михайло Коцюбинський*

1. Життя і творчість, гуманізм світогляду

Портрет

«Найбільше враження зробили на мене його великі, замріяні, глибоко проникливі очі. Він мав статну, вище середнього зросту фігуру; красивої форми, чисто, до блиску виголену голову, прекрасні вуса, які йому дуже йшли і прикрашали його обличчя. Одягнутий був у білий, елегантно пошитий костюм. Узагалі в його постаті, одязі й манерах було стільки простоти, скромності і в той же час відбивалось якесь внутрішнє благородство і привабливість. Рухи його були скупі, жодного зайвого жесту, голос проникливий, прекрасного баритонового тембру, який запам'ятовувався і глибоко западав у серце. Від першої зустрічі з Михайлом Михайловичем у мене залишилось враження про нього як про надзвичайно розумну, культурну, виховану людину» (М. Микита, український співак).

Характер

Він завжди врівноважений, спокійний. Уміє вислухати різні думки й не бути категоричним. Його життєлюбний характер позначений і бажанням та вмінням зрозуміти іншу людину, її проблеми. Тактовність, стриманість і коректність засвідчували високу культуру.

Життєва позиція

«Будьмо передусім скрізь українцями — чи то в своїй хаті, чи в чужій, чи то в своєму краї, чи на чужині. Хай мова наша не буде мовою, якою звертаються лиш до челяді... Хай вона бринить і розгортається в нашій родині, у наших зносінах товариських, громадських, у літературі — скрізь... Не попускаймо собі навіть у дрібничках. Несімо прапор справи

нашої в дужих руках... не відділяймо слово від діла...» (М. Коцюбинський).

Захоплення

Захоплювався українськими народними піснями, любив слухати лірників та бандуристів, яких часто запрошувала мати. «Квіти — це була його пристрасть і розкіш, і треба було бачити, як його очі іскрилися і гуляли з утіхи, коли переходив царинкою, засіяною сотками різних квітів...» (В. Гнатюк, етнограф).

М. Коцюбинський любив фотографуватися, захоплювався кіно, новими стилями в живописі, оперою, театром, класичною музикою.

Естетичні погляди

М. Коцюбинський вважав, що мистецтво повинно дарувати читачеві *позитивні емоції* — досконалість, гармонію, світлі почуття. Проте це зовсім не означає, що письменник не бачив жахіття часу, у якому жив. Він художньо осмислював актуальні події, але під своєрідним кутом зору, притаманним саме йому: *крізь призму краси*. В усьому М. Коцюбинський намагався побачити красу: і в природі, яку він тонко відчував, любив і розумів, і в душі людини, яку він намагався майстерно осягнути в найтонших порухах і нюансах.

Сторінки життєпису

Народився Михайло Коцюбинський 17 вересня 1864 року в м. Вінниці в сім'ї дрібного службовця. *Батько, Михайло Матвійович*, був людиною доброчесною й працювитою, але запальною й нестриманою, мав від природи неврівноважену вдачу, не міг терпіти утисків начальства й несправедливості. Складні стосунки з керівниками були причиною частої зміни роботи. *Мати, Гликерія Максимівна Абаз*, походила з польської шляхти. Саме під впливом матері та народних пісень у хлопчика рано розвинувся інтерес до літературної творчості.

Дитинство і юність майбутнього письменника минали у містечках і селах Поділля. Навчався в початковій школі, потім у *духовному училищі м. Шаргород* (1876—1880). Знання з літератури, філософії, природничих наук Коцюбинський здобував самотужки, наполегливою самоосвітою.

У 1882 р. у Вінниці Коцюбинський згуртовує навколо себе передову молодь: організовує гурток, учасники якого вели запальні розмови про долю народу, про шляхи боротьби за соціальну справедливість, читали заборонену літературу. 18 квітня 1883 р. жандарми вчинили перший обшук на квартирі Коцюбинського, а після другого (1884 р.) за ним було встановлено *негласний нагляд поліції*.

У 1891 р. юнак склав *іспит на народного вчителя* при Вінницькому реальному училищі, а відтак працював *домашнім учителем* у с. Лопатинцях, де вів освітню роботу серед селян, записував фольклор.

У 1892—1893 рр. Коцюбинський був членом нелегального громадсько-культурного товариства *«Братство тарасівців»*. У своїй програмі «тарасівці» звинувачували царизм, який проводив політику

нищення націй, висували ідею українського національного відродження. До «Братства тарасівців» входили такі відомі українські письменники й громадські діячі, як Борис Грінченко, Володимир Самійленко.

У **1892-1896** роках М. Коцюбинський працював у складі **Одеської філоксерної комісії**, яка боролася зі шкідником винограду — філоксерою. Робота в селах Бессарабії і Криму дала йому матеріал для написання циклу «молдавських» («Для загального добра», «Дорогою ціною») і «кримських» («В путях шайтана», «На камені», «Під мінаретами») творів.

У **1898 р.** оселився в **Чернігові**. Працює в Чернігівському земстві. Із вересня 1900 до 1911 року — у міському статистичному бюро. У Чернігові М. Коцюбинський зустрів свою майбутню дружину — **Віру Устимівну Дейшу**. Тут виросли їхні діти — Юрій, Оксана, Ірина, Роман. Письменник брав активну участь у культурному житті міста, влаштовував літературні вечори, підтримував письменників-початківців.

«Чернігівський період» найплідніший у творчій біографії митця. Тут з'явилися твори, що принесли авторові **світову славу**: «Intermezzo», «Цвіт яблуні», «Дорогою ціною», «Хвала життю», «Fata morgana», «Тіні забутих предків».

Останні роки життя письменника позначені різким погіршенням здоров'я, загостренням хвороби серця. Він пішов у засвіт **25 квітня 1913 р.** на 49-му році життя, у пору розквіту таланту, сповнений творчих задумів.

За передсмертним бажанням М. Коцюбинського поховали **в Чернігові на Болдиній горі**, в гаю Троїцького монастиря. На могилі встановлено пам'ятник письменнику (скульптори Ф. Коцюбинський, С. Андрійченко, Я. Ковбаса).

У Вінниці й Чернігові діють **музеї** М. Коцюбинського.

2. Еволюція художньої свідомості: від просвітницьких орієнтацій і реалізму до модернізму

Творчий доробок М. Коцюбинського:

- дві повісті («Fata morgana» та «Тіні забутих предків»);
- понад сорок оповідань і новел;
- чимала кількість нарисів, статей і листів.

Від перших публікацій — оповідань для дітей, надрукованих у львівському журналі «Дзвінок», до повісті «Тіні забутих предків» й останньої речі — «На острові» (1912), шкіца, що так і залишився незавершеним, світогляд письменника та його літературний стиль зазнали суттєвої еволюції.

С. Єфремов, простежуючи головні тенденції в розвитку художнього мислення й стилю Коцюбинського **від етнографічно-реалістичної манери до метафоричного, імпресіоністичного й психологічного письма**, зазначав: «Од українського реалізму взяв він твердий сталий ґрунт, ясність думки та інтерес до громадянської трактовки тем; од французького

натуралізму — тверезий погляд на безбоязке шукання потрібної йому краси всюди, куди може зазирнути око художника; од російських письменників новітнього часу — їхню витончену техніку та глибокий інтерес до психологічних проблем; од північних велетнів — чітке, ясне письмо разом з тим глибоким символістичним пантеїзмом, зразки майстерні якого маємо, наприклад, у Гамсуна».

Саме з психологічним імпресіонізмом — стильовою домінантою норвезького письменника К. Гамсуна — стильова манера М. Коцюбинського має найбільше спільних типологічних рис.

Етнографічно-побутова реалістична традиція переважає в оповіданнях початку 1890-х («Ялинка», «Харитя», «П'ятизлотник», «Маленький грішник»). Його перші твори написані в реалістичному стилі: правдиві картини народного життя, заперечення його несправедливості, етнографізм, чіткі морально-етичні оцінки зображеного. Водночас уже в його ранніх творах помітна особлива увага до внутрішнього світу персонажів.

Із початком XX ст. творчість Михайла Коцюбинського набуває нової стильової техніки, в основі якої лежить **враження**. Митця зацікавлює інша тематика, акцент переноситься на **внутрішній світ персонажів**. Автор відходить від сільської теми, звертається до змалювання української інтелігенції, життя інших народів. Поступово письменник захоплюється **психологічною прозою**. Так у його творчість входить модерністська **новела**:

- відсутність чіткого сюжету, натомість увага до внутрішнього життя персонажів, його динаміки, змін, нюансів;
- ліризм (безпосереднє суб'єктивне самовираження героїв; неповторні пейзажні замальовки, імпресіоністичні за стилем);
- настроєва композиція;
- підтекст;
- численні предметні деталі.

Славу письменника-модерніста Михайлові Коцюбинському приносять новели «Лялечка» (1901), «На камені» (1902), етюд «Цвіт яблуні» (1902), новела «Intermezzo» (1908).

Яскравим прикладом психологічної новели є твір **«Лялечка»** М. Коцюбинського. Кожна **деталь** у ньому не випадкова: приїзд у село змальовується в сірих і чорних барвах; учительчина комірчина в школі викликає **асоціацію** з глибоким колодязем. **Символізм назви** також промовистий, у ньому відлунює гірка авторська іронія: з «лялечки» Раїсиних мрій так і не з'явився барвистий метелик. Кульмінацією твору й тим моментом психологічного «зламу», де відбувається переродження героїні, стає картина нічної бурі. Стиль цієї новели дослідники визначають як **«психологічний імпресіонізм»**.

Психологічний етюд **«Цвіт яблуні»** (1902) присвячений темі творчості, що набула особливої популярності в літературі модернізму з її проголошенням **самоцінності мистецтва**, розумінням творчості й **інтуїції** як найвищого знання, здатного проникати в найінтимніші глибини буття особистості. Сюжетна дія етюду М. Коцюбинського зосереджується на

моменті наближення смерті дитини. Сюжет будується на тонкому аналізі реакції поведінки митця й батька водночас. Попри велике горе, письменник не може не фіксувати змін у зовнішніх ознаках, які свідчать про неминучість смерті дитини. Це роздвоєння розкриває **таємницю творчих імпульсів**.

«Цвіт яблуні **символізує** тут і минулість людського життя з тонкою, майже невловною гранню, що відділяє його від смерті, й вагу кожної хвили, що дає неповторні враження та відчуття повноти існування, і особливу функцію мистецтва, яке прагне **затримати мить, зафіксувати** сиюхвилинне **враження**, зробити його нетлінним» (Ярослав Поліщук).

Творчість Михайла Коцюбинського **після подій 1905 р.** і наступу реакції зазнає різких змін: **відчуття трагізму, гіркоти іронії** наповнюють оповідання «Сміх», «Він іде!», «Невідомий», «Persona grata», «Подарунок на іменини». Микола Євшан так відгукувався про опанування письменником «секретів творчості»: «Ох, то страшно так над собою панувати... Се ж фізично мусить руйнувати митця... Він входив весь, без останку, в матеріал, з якого творив...»

Револьюційним подіям в українському селі присвячена **повість «Fata morgana»**, яка так і залишилася незавершеною. Михайло Коцюбинський і тут виступив новатором. Він опанував і епічну форму повісті, показав розбурхану стихію селянського повстання, революції як вибуху. Розгром панського маєтку, фінальна сцена самосуду – це насамперед свідчення того, що митець укотре підтвердив власну майстерність і в показі різних характерів, і в розкритті психології персонажів, і в мінливості настроїв, що охоплюють їх.

3. Імпресіонізм як творчий метод письменника

1. Твори М. Коцюбинського характеризуються **імпресіоністичними сюжетними особливостями**:

- ослаблення композиції;
- увага до відчуттів, настроїв, перепадів почуттів і гра душевних станів;
- використання колористичних асоціацій.

2. У творчості митця спостерігається інтенсивний процес **синтезу мистецтв**. Так, у художньому доробку письменника простежується тісний зв'язок з імпресіоністичним живописом. Помітний він навіть на рівні авторського визначення жанрів: М. Коцюбинський часто називав свої твори **акварелями, образками, етюдами**. Письменник зазначав, що його цікавить думка про зображення світу природи за допомогою «кольорового лексикону». Активно послуговувався М. Коцюбинський і **музичними** темами, асоціаціями та алюзіями.

В основі імпресіоністичних творів Коцюбинського лежить цілісне світосприйняття, що спирається на різні органи чуття людини і виявляється через **потік асоціацій**: асоціативне мислення та синестезія (поєднання в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій).

3. *Пейзаж* у М.Коцюбинського втрачає ознаки статичності та описовості, набуваючи нових функцій, властивих імпресіоністичному пейзажу (“пейзажу душі”), а саме: відображення найдрібніших нюансів внутрішніх змін персонажа, включно до заміщення самого героя (*двоєдність людини і природи* є настільки очевидною, що втрачається межа розрізнення; пейзаж не персоніфікується, залишаючись собою, він стає “метафорою” душевного життя).

Питання для самоконтролю

1. Які чинники вплинули на формування «душевної організації» М. Коцюбинського та виховали ідеал краси й гармонії?
2. Як позначилася участь М. Коцюбинського в роботі філоксерної комісії в Бессарабії та Криму на його творчості?
3. Сформулюйте громадянське кредо М. Коцюбинського.
4. Як змінювалася творча манера письменника?
5. Назвіть особливості імпресіоністичної манери письма М. Коцюбинського.